

Asia: VN/6094/2026

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain muuttamisesta (uhka-arvio)

Lausunnonantajan lausunto

Kommentit oma-aloitteisesta tiedonluovutusoikeudesta.

Suomen Psykiatriyhdistys ry pitää esitykseen sisällytettyä oma-aloitteista tietojenluovutusoikeutta hyvänä ja asianmukaisena.

Kommentit oma-aloitteisesta tiedonluovutusvelvollisuudesta.

Suomen Psykiatriyhdistys ry vastustaa hallituksen esityksessä esitettyä oma-aloitteista ilmoitusvelvollisuutta eli velvollisuutta salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa oma-aloitteisesti poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot.

Ehdotetussa asiakastietolain 62 §:n 2 momentissa tiedonluovutusvelvollisuutta on lähestytty ensisijaisesti uhka-arvioinnin näkökulmasta, jossa on kyse väkivaltariskin arvioinnin painottumisesta mahdolliseen uhriin. Vaikka periaate väkivaltilanteiden ehkäisystä on tietenkin kannatettava, ongelmana on, että ennaltaehkäisyn näkökulmasta kyse on potentiaalisesta uhrista ja siten potentiaalisesta hyödyistä. Haitat tietojenluovutuksen kohteeksi joutuneelle henkilölle ovat kuitenkin välittömästi konkreettisia. Tietojen luovutus, tai vain sen pelko, voi johtaa hoitosuhteen luottamuksen rapautumiseen, epäluottamukseen terveydenhuoltoon kohtaan ja vähentää halukkuutta hakeutua hoitoon tilanteissa, joissa hoidollisella interventiolla potentiaalinen väkivalta voitaisiin tosiasiallisesti estää. Erityisesti tietyistä mielenterveydenhäiriöistä kärsivillä voi herkästi syntyä joko korostettuja tai perustelemattomia pelkoja, joiden syntymistä esitetyn kaltainen ilmoitusvelvollisuus tai tietojen luovutus poliisille voi entisestään lisätä.

Tällaisessa tilanteessa järjestelmän kokonaishyöty vähenee: hoitoon hakeutuminen estyy tai viivästyy, oireet pahenevat, hoitokustannukset kasvavat ja terveyshaitat lisääntyvät. Tällaisen

sääntelyn seurauksena voidaan päätyä tilanteeseen, jossa epävarman ja rajatun viranomaishyödyn vuoksi altistetaan laaja väestö haitalle.

Samalla, kun rikoksen uhkia torjutaan etukäteen, perusoikeuksien toteutumisen kannalta on varmistettava, ettei asiakastietojen luovutus ylitä sitä, mikä on ratkaisevaa myös hoitosuhteen luottamuksellisuudelle. Ehdotetun asiakastietolain 62 §:n 2 momentin mukaan palvelunantajalla tai sen tehtäviä suorittavalla henkilöllä olisi jo nykyisin saman pykälän 1 momentissa säädetyn oikeuden lisäksi velvollisuus salassapitosäännösten estämättä ilmoittaa poliisille välttämättömät tiedot, jos on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua sellaisen rikoslain 21 luvussa rangaistavaksi säädetyn teon kohteeksi, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle jäisi edelleen esimerkiksi uhka lievistä pahoinpitelystä.

Suomen Psykiatriyhdistys katsoo, että on kohtuutonta edellyttää terveyden- ja sosiaalihuollon työntekijöiltä luotettavaa arviota siitä, milloin ilmoitusvelvollisuuden kynnyksellä ylittyy, eli olisiko kyse esimerkiksi lievistä vain tavanomaisesta pahoinpitelystä, kun näitä uhkatilanteita tulee valitettavasti palveluita tuottaessa esiin jatkuvasti. Tämä arvioinnin vaikeus korostaa ilmoitusoikeuden ensisijaisuutta ilmoittamismenetelmänä, jolloin henkilökunta voi keskittyä ilmoituksen tekemiseen niissä tilanteissa, joissa väkivallan uhka on selvästi heidän arvionsa mukaan läsnä tai todellinen, eikä sitä pidetä vain ”mahdollisena” tai ohimenevänä. Syytä epäillä kynnyksellä on myös tulkinnanvarainen ja johtanee subjektiivisesti hyvin vaihteleviin tulkintamalleihin. Tunnollisina henkilöinä suomalaiset sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät saattaisivat siten velvollisuudella sidottuina yli-ilmoittaa velvollisuudentunnossaan huomattavassa määrin myös sellaisia tapauksia, joissa laajemmalla katsannolla arvioiden ei ehkä olisi syytä epäillä rikosta tapahtuvaksi. Tämä voisi johtaa uhka-arviojärjestelmän ylikuormittamiseen, lisäresursoinnin tarpeeseen ja uhka-arviointien viivästymiseen järjestelmän kuormituksen myötä. Tämä viivästys voisi pahimmillaan johtaa siihen, että rikokset ehtisivät toteutua ennen uhka-arvion toteutumista. Suomen Psykiatriyhdistys ry pitää siten ilmoitusoikeutta sekä riittävänä, että resurssien käytön osalta tarkoituksenmukaisena menetelmänä epäiltyjen rikosten saattamiseksi viranomaisten tietoon uhka-arviota varten. Ilmoitusoikeuden perusteella päätyisivät ilmoitettavaksi vain ne tapaukset, joissa sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijällä on todellinen huoli mahdollisesta rikoksesta.

Todettakoon kuitenkin, että ilmoitusvelvollisuus voisi edesauttaa ilmoitusten tekemistä niissä tilanteissa, joissa ilmoituksen kohde pyrkii manipuloidulla, vetoamalla, uhkailemalla tai kiristämällä estämään ilmoituksen tekemistä. Näissäkin tilanteissa tulisi kuitenkin luottaa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilön ammattietiikkaan ja kyvykkyyteen toimia oikein haastavassa tilanteessa. Tämän ilmoitusoikeuden tarkoituksenmukaista toteutumista voitaisiin todennäköisesti myös edesauttaa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnalle annettavalla koulutuksella ilmoitusoikeuden käytön tärkeydestä niissä tilanteissa, joissa todellinen epäily rikoksen uhasta on olemassa.

Väkivallan teot eivät ole hyväksyttäviä, eikä rikosten tekemiseen tai valmisteluun ole oikeutta. Väkivallalla uhkaaminen tai väkivaltaan liittyvät ajatukset tai puheet voivat kuitenkin useissa mielenterveyden häiriöistä kärsivien ihmisten tapauksissa heijastaa yksilön yleistä avuntarvetta tai

hetkellistä epätasapainoa mielenterveyden häiriössä, siis tilanteita, joissa tarjoamalla riittävää ja oikea-aikaista apua voidaan tilanne ratkaista ilman todellista tai esimerkiksi akuutin laitoshoidon ulkopuolista väkivallan uhkaa. Näissä tilanteissa ilmoitusvelvollisuus voisi johtaa subjektiivisten tulkintatapojen vuoksi turhiin uhka-arviojärjestelmää kuormittaviin ilmoituksiin sekä ratkaisevalla tavalla heikentää ilmoituksen kohteeksi joutuneen henkilön luottamusta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää kohtaan ja pahimmassa tapauksessa jatkossa heikentää todennäköisyyttä palveluiden piiriin hakeutumiseen tilanteessa, jossa vastaavanlaisella avulla ja hoidolla mahdolliset väkivaltatilanteet voitaisiin ennaltaehkäistä. Tämä pahimmillaan johtaisi esityksen tavoitteiden suhteen päinvastaisiin lopputulemiin, kun apua tarvitsevat ihmiset eivät uskaltaisi sitä hakea ja saattaisivat avun saamisen estymisen vuoksi päätyä väkivaltarikoksiin.

Ehdotettu ilmoitusvelvollisuus voi siten myös rajoittaa yksilöiden perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaisia oikeuksia riittävin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja väestön terveyden edistämiseen.

Esitys jättää myös epäselväksi, miten ilmoitusvelvollisuuden toteutumista olisi tarkoitus valvoa ja minkälaista tietojen luovuttamista ja mille taholle tämä valvonta edellyttäisi.

Suomen Psykiatriyhdistys ry toteaa, että mikäli ilmoitusvelvollisuuteen päädyttäisiin, olisi sen käytön tarkempi ja selkeämpi rajaaminen välttämätöntä, esimerkiksi Ruotsissa voimassa olevan sääntelyn tavoin niin, ettei tietojen luovuttaminen haittaa työn asianmukaista suorittamista tai olisi sopimatonta, kun otetaan huomioon henkilölle tai hänen läheiselleen suunnitellut tai meneillään olevat toimenpiteet.

Suomen Psykiatriyhdistys ry:n mukaan esityksen osalta on myös epäselvää, mikä olisi palvelunantajan työntekijän vastuu tilanteessa, joissa ilmoitusvelvollisuuden kriteerit täyttyisivät, mutta ilmoituksen kohteen henkilöllisyys ei ole tiedossa, jolloin tosiasiallista mahdollisuutta ilmoituksen tekemisestä ei ole ollut.

Kommentit poliisin pyynnöstä tapahtuvasta tiedonluovutuksesta.

Esityksessä on taustoitettu poliisin pyynnöstä tapahtuvan tiedonluovutuksen tarvetta erityisesti korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisusta KHO 2021:13 ilmenevillä syillä. Kyseisessä tilanteessa poliisissa oli tunnistettu tarve toteuttaa väkivaltaista käyttäytymistä koskeva uhka-arvio, mutta poliisilla ei ollut oikeutta lain mukaan saada pyytämiään tietoja.

Asiakastietolain muuttamisen myötä poliisi saisi oikeuden ”tarvitsemiinsa” palvelunantajalla oleviin välttämättömiin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietoihin. Myös nämä ehdotetut muutokset lisäisivät poliisin toimivaltuuksia siten, että ne rajoittavat yksilöiden oikeutta perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämään.

Esityksessä on todettu avoimesti, että tietojen luovuttaminen sosiaali- ja terveydenhuollosta poliisille kajoaisi merkittävästi henkilön tiedolliseen itsemääräämisoikeuteen ja yksityiselämään. Ehdotetun asiakastietolain 62 §:n 3 momentin mukaan palvelunantajan vastaavalla johtajalla olisi velvollisuus salassapitosäännösten estämättä luovuttaa päällystään kuuluvan poliisimiehen pyynnöstä henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot maksutta. Momentin sanamuoto ei jättäisi palvelunantajan vastaavalle johtajalle harkintavalttaa tietojen luovutuksen suhteen yleisesti. Harkintavalttaa olisi kuitenkin siinä, minkä tietojen antamista on pidettävä pyynnön sisältöön nähden välttämättömänä. Suomen Psykiatriyhdistys ry:n mielestä terveydenhuollon ja poliisin välistä tietojenluovutusta onkin syytä lainsäädännössä selkeyttää, sillä nykyinen lainsäädäntö on tulkinnanvaraista ja johtaa käytännön työssä usein tulkinnallisesti epäselviin tilanteisiin. Esitetyn pykälän laajuus ja vaikeaselkoisuus eivät kuitenkaan edistä tätä tavoitetta, vaan päinvastoin voi pahimmillaan johtaa siihen, että läsnäolotiedot luovutetaan poliisille lähes kaikissa tilanteissa, mikä ei varmasitkaan liene potilaan perusoikeuksien ja yksityisyyden suojan kannalta tarkoituksenmukaista tai perusteltua. Pykälässä mainittua tietojenluovutusta olisikin syytä rajata ja selkeyttää.

Esitys vaarantaa myös potilaiden autonomian, esimerkiksi kadonneen tai kadonneeksi epäillyn henkilön löytämistä koskevassa sääntelyssä. Kohdassa tarkoitetaan todennäköisesti tavanomaisimpia tapauksia, kuten muistisairauden vuoksi harhailemaan lähtenyt vanhusta tai psykiatriseen tahdosta riippumattomaan hoitoon päätyneitä psykoosiin sairastunutta ihmistä. Osa ihmisistä haluaa kuitenkin ”kadota” omasta vakaasta tahdostaan. Joissain tilanteissa henkilön ”löytymiseen” voi liittyä muiden ihmisten kannalta sekundaarihyötyä, mikä voisi johtaa poliisille tehtyihin aiheettomiin huoli-ilmoituksiin, jotka voisivat sekä tarpeettomasti työllistää poliisia, että johtaa potilaan autonomian rikkomiseen, mikäli poliisilla olisi näissä tilanteissa kaikissa tapauksissa saada tieto terveys- ja sosiaalihuollosta kadonneeksi epäillystä henkilöstä.

Erityisesti psykiatrialla on tavallista, että osastohoitoon tullut ei halua, että hänen omaisensa tietävät hänen olevan osastolla. Samaan aikaan huolestuneet omaiset voivat tehdä katoamisilmoituksen. Vaikka tietojenluovutus epäilemättä helpottaisi katoamisepäilyn tutkimista, se kuitenkin tarpeettomasti rikkoo ihmisen itsemääräämisoikeutta, todennäköisesti johtaa sairaalassaolotiedon leviämiseen omaisille, ja rapauttaa vakavan hoidon tarpeessa olevien uskoa hoitojärjestelmän turvallisuuteen. Suurin riski liittyy psykoottisen vainoharhaisiin tai vakavasti masentuneisiin potilaisiin, joiden hoitoon hakeutumatta jääminen tietojen paljastumiseen liittyvän pelon tai häpeän vuoksi voi johtaa sairauden olennaiseen pahentumiseen hoidon viivästyessä pahimmillaan jopa itsemurhaan.

Psykiatrisesta näkökulmasta kysymys ei siis ole pelkästään siitä, miten paljon poliisille tietoja tosiasiaa luovutetaan, vaan siitä voivatko potilaat luottaa yksityisyydensuojaan terveydenhuollossa. Uhka ja vahinko eivät välttämättä synny käytännön tietojenluovutusten kautta, vaan potilaiden mielissä.

Mikäli pykälä aiotaan säätää, tulisi sitä rajata huomattavasti tarkkarajaisemmaksi. Esitys jättää liian avoimeksi sen, milloin täysivaltainen aikuinen menettää oikeuden omaan yksityisyyteensä terveydenhuollossa.

Kommentit oikeudesta ilmoittaa työntekijään kohdistuneesta epäilystä rikoksesta.

Suomen Psykiatriyhdistys ry kannattaa esityksessä ehdotettua oikeutta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelunantajille/-tarjoajille ilmoittaa työntekijän pyynnöstä poliisille kyseiseen työntekijäänsä kohdistuneesta epäilystä rikoksesta. Väkivallan uhriksi joutuneen työntekijän edellytykset ilmoittaa itseensä kohdistuneesta rikosepäilystä voivat vaihdella, joten ilmoituksen tekemisen mahdollistaminen työntekijän pyynnöstä työnantajalle voi madaltaa ilmoituskynnystä ja siten tuoda sosiaali- ja terveydenhuollossa valitettavan usein esiintyvän väkivaltaisuuden paremmin ilmi ja käsittelyn piiriin.

Muut kommentit.

-

Väyrynen Tommi
Suomen Psykiatriyhdistys